

Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler

Changes In The Ethnical Structure Of Azerbaijan Population During Soviet Times And After Its Independence

*Rehman SEFEROV**

Özet

Azerbaycan nüfusu etnik yapısının başlıca özelliği çok uluslu bir yapıya sahip olmasıdır. Öyle ki, ülkede tüm sayım dönemlerinde 30'dan fazla etnik gruba ait insanın yaşadığı görülmektedir. Ancak Azerbaycan nüfusunun etnik yapısı Sovyet Dönemi ve sonrasında çok fazla değişime uğramıştır. Özellikle Karabağ Savaşı, bağımsızlık dönemi ve sonrasında Ermeni, Rus ve Belarusların bu ülkeden göçe başlaması sonucu ülke nüfusunun etnik yapı dağılımında büyük çaplı değişimler olmuştur. Böylece Azerbaycan'da, Azerbaycan Türk nüfusuna karşılık az olan diğer etnik toplulukların toplam oranının her geçen sayımda daha da düştüğü görülmüştür. Şöyle ki, diğer toplulukların oranı 1960'larda % 30 dolaylarında iken, 1990'larda % 17'lere ve son yıllarda ise % 10'un altına düşmüştür. Bunun sonucunda ülke nüfusunun % 90.6'sını Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Diğer belli başlı etnik topluluklar ise Lezgiler, Ruslar ve Ermeniler'dir.

Anahtar Kelimeler

Etnik Yapı, Nüfus, Azerbaycan

Abstract

The major characteristic of Azerbaijan population is its diversity by ethnical structure. There are almost more than 30 ethnical groups' members living in Azerbaijan. However this diversity in Azerbaijan population has been changed during Soviet times and after its independence by different reasons. Especially by Karabag War and the immigration of Armenian, Russian and Belarussian people from Azerbaijan after its independence there have been great changes in countries ethnical structure. So, in comparison with Azerbaijanian Turk, it has been distinguished that by every counting period the other ethnical groups' total amount is decreasing. In 1960's the proportion of other ethnical groups was % 30, in 1990's it was diminished to % 17 and in last few years it is under % 10. % 90.6 of the population is Azerbaijanian Turks. The other major groups are Lezgians, Russians and Armenians.

Key Words

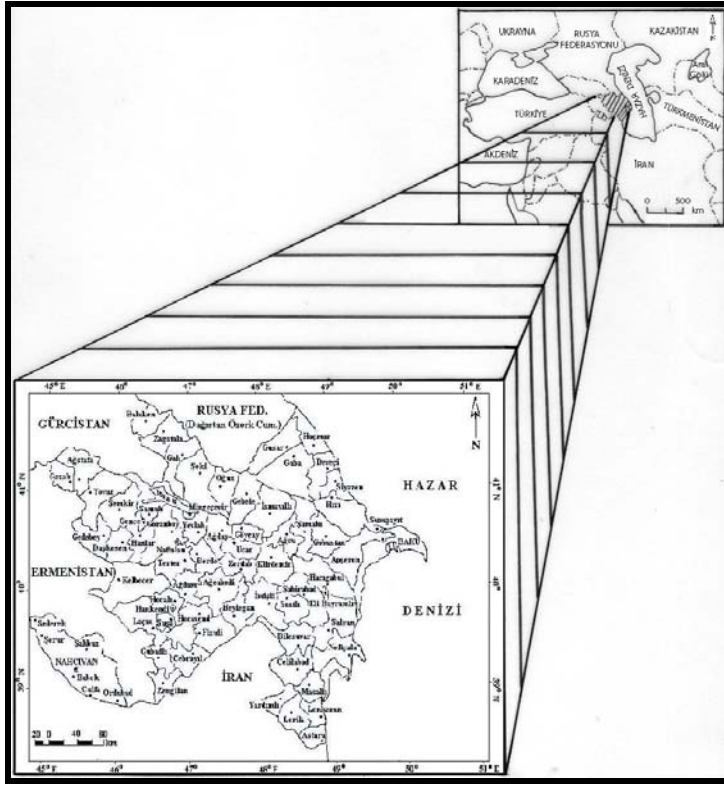
Ethnical Structure, Population, Azerbaijan

* Bilim Doktoru: Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında, Lisans ve Yüksek Lisansını D.E.Ü.'de, Doktorasını ise Selçuk Üniversitesinde (2004) tamamladı (rahmansel@yahoo.com).

GİRİŞ

Çalışma alanı olan Azerbaycan, Kafkasya Bölgesi'nin güneydoğusunda $38^{\circ}24'-41^{\circ}54'$ kuzey enlemleri ile $44^{\circ}46'-50^{\circ}50'$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ülkenin toplam yüzölçümü 86.600 km^2 , nüfusu ise 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yaklaşık 8.400.000 kişi olmuştur (ADİK, 2005). Azerbaycan'ın doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Rusya Federasyonu, kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye yer alır (Harita 1).

Harita 1: Çalışma alanının (Azerbaycan'ın) idari yerleşim birimlerine göre lokasyon haritası

Araştırma yapılırken öncelikle "Sovyet Dönemi ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın etnik yapısı" ile alakalı daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmalar da göz önünde bulundurularak elde edilen istatistiklerin analizi detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Özellikle bu hesaplamalar ve yorumlar ile Azerbaycan nüfusu etnik yapısının Sovyet Döneminden günümüze meydana gelen değişimlerinin değerlendirilmesi belirtilmeye, gelecek hakkında bazı tahminlerde ve yorumlarda bulunarak geleceğe ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, sayımlarda nüfusun milliyeti (tabiiyeti) sorulmaktadır. Bu özelliğin tespitiyle, herhangi bir ülkede bulunan etnik toplulukların sayısı hakkında bir fikir sahibi olunur. Bu bilgilerin edinilmesi ekonomik, sosyal, askeri, politik bazı önlemlerin alınması bakımından büyük yararlar sağlamaktadır (Başol, 1994).

Azerbaycan'ın nüfus yapısının önemli bir özelliği çok uluslu bir yapıya sahip olmasıdır. Şöyle ki, ülkede tüm sayım verilerine göre, 30'dan fazla etnik gruba ait insanın yaşadığının tespit edilmesi ifademizi doğrulamaktadır.

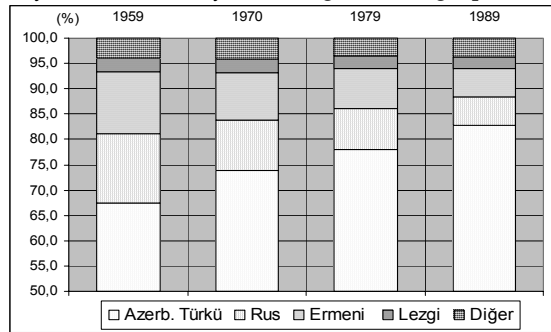
SOVYET DÖNEMİNDE AZERBAJYCAN NÜFUSUNUN ETNİK YAPISINDAKİ DEĞİŞİMLER

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da, Azerbaycan Türklerinin nüfusuna göre diğer etnik toplulukların miktar ve oranı daha az olup, ayrıca her geçen sayımda düştüğü görülmüştür. Şöyle ki, diğer toplulukların toplam oranı 1959 nüfus sayımında % 33 dolaylarında iken, Sovyet Dönemi son nüfus sayımı olan 1989 yılında % 17'ye düşmüştür.

Böylece Sovyet Dönemi'nde yapılan 1959 yılı nüfus sayımı verilerine göre Azerbaycan'da 2.494.400 Azerbaycan Türkleri (% 67.5), 1.203.300 diğer etnik topluluklara ait (% 32.5) nüfus bulunmaktaydı. Ancak Sovyet Dönemi'ndeki en son sayım olan 1989 yılında, diğer etnik toplulukların oranının çok düştüğü görülmüştür. Öyle ki, bu sayımda diğer toplulukların toplam oranı % 17 dolaylarında olmuştur (Grafik 1, Tablo 1 ve 2). Nitekim bu düşüş diğer etnik toplulukların sayısındaki bir azalma şeklinde değil, Azeri tabiiyetindeki nüfusun bu dönemlerde aşırı artışı nedeniyle oransal bir azalma olarak görülmektedir ve diğer etnik toplulukların (özellikle de Slav asıllı toplulukların) sayısındaki real bir artış olarak izlenmektedir (Başol, 1994; Seferov, 2004).

Azerbaycan'da nüfusun etnik yapısı ve etnik yapısındaki değişimleri, Eski Sovyetler Birliği Dönemi'nde II. Dünya Savaşından (1945) sonra yapılan nüfus sayımlarına göre incelediğimizde, ülkedeki gelişmeleri 4 sayım dönemi altında aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz.

Grafik 1: Azerbaycan'da nüfus sayımlarına göre etnik grupların oransal dağılımı

Kaynak: ADİK, 1999 ve Eminov, 2002'den yararlanılarak

1959 Yılı Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Sovyet Dönemi 1959 yılında yapılan nüfus sayımına göre Azerbaycan nüfusunun etnik yapısını incelediğimizde, çok uluslu bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, bu sayıma ait veriler incelendiğinde, ülkede 25'den fazla etnik gruba ait insanın bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak nüfusun büyük çoğunluğu (% 95'i) Azerbaycan Türkleri, Rus, Ermeni ve Lezgilerden oluşmaktadır. Diğer tüm etnik toplulukların oranı ise % 5 dolaylarındadır (Grafik 1).

Araştırma alanında aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, Azerbaycan nüfusunun % 67.5'ini Azerbaycan Türkleri meydana getirmektedir. Bu sayım verilerine göre ülkede yaşayan toplam Azerbaycan Türk nüfusu 2.494.400 olmuştur. Diğer etnik topluluklar içerisinde en fazla orana sahip olanı Ruslar'dır (% 13.6). Böylece 1959 yılı verilerine göre, Azerbaycan'da 501.300 Rus yaşamıştır. Rus nüfusunu % 12 oranıyla Ermeni nüfusu izlemektedir. Bu dönemde ülkede yaşayan Ermeni nüfusu 442.100 idi. Bunu % 3.3 oranıyla Dağıstan halkları (Lezgi % 2.7, Avar % 0.5, Sahur % 0.1) izler ki, bunların da toplam nüfusu 118.100 olmuştur. Bunun da 98.100'ünü Lezgiler meydana getirmektedir.

Öte yandan, bu etnik toplulukları sırasıyla 40.200 nüfusuyla Yahudiler (% 1.1), 29.600 nüfusuyla Tatarlar (% 0.8), 25.800 nüfusuyla Ukraynalılar (% 0.7), 9600 nüfusuyla Gürcüler (% 0.2) ve toplam 36.400 nüfusuyla (% 1) ile diğer etnik gruplar (Tatlar, Belaruslar, Udinler, Kürtler vb) izlemektedir.

1970 Yılı Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Azerbaycan nüfusunun etnik yapısını 1970 yılında yapılan nüfus sayımına göre incelediğimizde, 1959 yılında olduğu gibi yine çok uluslu bir yapıya sahip olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca 1970 yılında da, 1959 yılındaki gibi nüfusun büyük çoğunluğunu (yani % 96'sını) yine Azerbaycan Türkleri, Rus, Ermeni ve Lezgiler meydana getirmektedir. Diğer etnik toplulukların toplam oranı % 4 dolaylarında olmuştur.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi ülke nüfusunun % 73.8'ini Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Ayrıca 1959 yılı nüfus sayımı verileri ile karşılaştırıldığında, Azerbaycan Türk nüfusunun % 6.3 oranında (% 67.5'ten % 73.8'e) yükseldiği görülür. Bunun sonucu 1970 yılında Azerbaycan'da yaşayan toplam Azerbaycan Türk tabiiyetindeki nüfus 3.776.800 olmuştur.

Kısacası Azerbaycan Türkleri nüfus oranının artması sonucu diğer etnik toplulukların oranı doğal olarak azalma göstermiştir. Şöyle ki, 1959 yılında % 13.6 oranla ülkede 2. büyük etnik grubu oluşturan Rusların oranı % 10'a düşmüştür. Buna karşılık Rus nüfus miktarının az da olsa arttığı görülmüştür. Böylece 1959 yılında 501.300 olan Rusların sayısı 1970 yılında 510.100 olmuştur. Ruslar gibi Ermeni nüfusu da çok az arttığından, ülke nüfusu içindeki oranı azalma göstermiştir. Bilhassa, 1959 yılında 442.100 kişi olan Ermeniler 1970 yılında 483.500 kişiye yükselmiş, ancak ülke nüfusu içindeki oranı ise % 12'den % 9.4'e düşmüştür (Tablo 1).

Diğer taraftan, 1959 yılında olduğu gibi 1970 yılında da Dağıstan halklarının (Lezgi % 2.7, Avar % 0.6, Sahur % 0.1) ülke nüfusu içindeki oranı hemen

hemen aynı kalmış gözükse de, nüfusu çok (özellikle de Avarların nüfusu 17.300'den 30.700'e) yükselmiştir. Şöyle ki, 1959 yılında 118.100 kişi olan Dağıstan halkları toplam nüfusu, 1970 yılında 174.200 kişi olmuştur (Tablo 1). Bu nüfusun da büyük çoğunluğu, yani 137.300'ünü Lezgiler meydana getirmektedir.

Azerbaycan nüfusu içinde diğer etnik grupların ülke nüfusu içindeki miktar ve oranları ise şöyledir. Tatarlar 31.800 nüfusuyla (% 0.6) başta gelir. Bunu sırasıyla 29.800 kişi ile Yahudiler (% 0.6), 29.200 kişi ile Ukraynalılar (% 0.6), 13.600 kişi ile Gürcüler (% 0.3), 8500 kişi ile Ahıska Türkleri (% 0.2) ve 48.100 kişi (% 0.9) ile diğer etnik topluluklar (Tatlar, Kürtler, Udinler, Belaruslar vb) izlemektedir.

Tablo 1: Azerbaycan'da 1959 ve 1970 nüfus sayımına göre etnik dağılım

Etnik Gruplar	1959		Etnik Gruplar	1970	
	Nüfusu	%		Nüfusu	%
Azerb. Türkü*	2.494.400	67.5	Azerb. Türkü	3.776.800	73.8
Rus	501.300	13.6	Rus	510.100	10.0
Ermeni	442.100	12.0	Ermeni	483.500	9.4
Lezgi	98.100	2.7	Lezgi	137.300	2.7
Yahudi	40.200	1.1	Tatar	31.800	0.6
Tatar*	29.600	0.8	Avar	30.700	0.6
Ukraynalı	25.800	0.7	Yahudi	29.600	0.6
Avar	17.300	0.5	Ukraynalı	29.200	0.6
Gürcü	9.600	0.2	Gürcü	13.600	0.3
Tat*	5.900	0.1	Dağlı Yahudi**	11.700	0.2
Belarus	4.300	0.1	Ahıska Türkü	8.500	0.2
Udin***	3.200	0.1	Tat	7.800	0.1
Sahur	2.900	0.1	Sahur	6.200	0.1
Kürt	1.500	0.0	Kürt	5.500	0.1
Ahıska Türkü*	200	0.0	Udin	5.500	0.1
Diğer	18.400	0.5	Belarus	4.900	0.1
			Diğer	24.400	0.5
Toplam	3.697.700	100	Toplam	5.117.100	100

Kaynak: ADİK verilerinden ve Eminov, 2002'den yararlanılarak

1979 Yılı Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Azerbaycan'da 1979 yılında yapılan nüfus sayımına göre, nüfusun etnik gruplara dağılımını incelediğimizde, daha önceki sayımlarda olduğu gibi yine

* Türk soylu etnik gruplar.

** Bu topluluk Rusya'nın Kafkasya'yı istilasından sonra ortaya çıkan Avrupalı Yahudiler, Aşkenazlar (**Dağlı Yahudiler**) olarak ayrılırlar. Sovyet dönemindeki sayımlarda dağlı Yahudileri, diğer Yahudilerden ayrı kaydediyorlardı.

*** M.Ö. 9. yüzyılda Alban ülkesinde (şimdiki Azerbaycan'ın kuzeyinde) yaşamış 26 etnik gruptan biridir. Günümüzde sayıları çok az kalan **Udinler**, sadece Azerbaycan'ın kuzeyinde yer alan Gebele ilçesinin Nic köyünde yaşarlar. Ayrıca bunların kendilerine özgü Lezgice'ye yakın (Azerice ve Ermenice karışımı) konuşma şiveleri vardır.

çok uluslu bir yapıya sahip olduğunu görürüz. Ancak yine nüfusun büyük çoğunluğu yani % 96'sı Azerbaycan Türkü, Rus, Ermeni ve Lezgilerden oluşmaktadır. Diğer tüm etnik toplulukların toplam oranı ise yaklaşık % 4 idi.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi ülke nüfusunun % 78.1'ini Azerbaycan Türkleri meydana getirir. Böylece 1979 yılı nüfus sayımı verilerine göre Azerbaycan'da yaşayan toplam Azerbaycan Türk nüfusu 4.708.800 olmuştur. Önceki sayıma göre ülke nüfusu içerisinde Azerbaycan Türk nüfus oranı % 4.3, miktarı ise 932.000 artmıştır.

Araştırma alanında Azerbaycan Türk nüfusunun bu denli yüksek artması sonucu diğer etnik toplulukların oranı da doğal olarak azalmıştır. Şöyle ki, önceki nüfus sayımlarında % 10'dan fazla orana sahip olan Rusların ve % 9'dan fazla orana sahip olan Ermenilerin oranı, 1979 yılı nüfus sayımında % 7.9'a düşmüştür. Böylece bu sayım verilerine göre ülkede yaşayan toplam Rus nüfusu 475.300, Ermeni nüfusu ise 475.500 olmuştur (Tablo 2).

Önceki sayımlarda olduğu gibi 1979 yılında da Dağıstan halklarının (Lezgi % 2.6, Avar % 0.6, Sahur % 0.1) ülke nüfusu içindeki oranları hemen hemen sabit kalmıştır. Şöyle ki, 1959 yılında Dağıstan halklarının oranı % 3.3, 1970 yılında % 3.4 ve 1979 yılında yine % 3.3 olmuştur. Ancak bu halkların nüfusu çok yükselmiştir. Bunun sonucu 1959 yılında 118.100 olan Dağıstan halkları toplam nüfusu, 1970 yılında 174.200, 1979 yılında ise 202.700 olmuştur. Bu nüfusun da büyük çoğunluğunu, yani 158.100'ünü Lezgiler meydana getirmektedir.

Azerbaycan'da bu etnik toplulukları, ülke nüfusu içindeki oranı ve miktarları bakımından sırasıyla 33.500 nüfus ile Yahudiler (% 0.6), 31.400 nüfus ile Tatarlar (% 0.5), 26.400 nüfus ile Ukraynalılar (% 0.4), 11.400 nüfus ile Gürcüler (% 0.2) ve 8900 nüfus ile Tatlar (% 0.2) izlemektedir (Tablo 2). Diğer etnik grupların ülke nüfusu içindeki toplam oranı ise % 1 (Udinler, Kürtler, Belaruslar vb) dolayında olmuştur.

1989 Yılı Nüfus Sayımına Göre Etnik Dağılım

Sovyet Döneminde son olarak 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre Azerbaycan nüfusunun etnik yapısını incelediğimizde, yine çok uluslu bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki, 1989 yılında, ülkede 30'dan fazla etnik grubunun varlığı dikkat çekmektedir. Bu etnik gruplarda nüfusun büyük çoğunluğu, yani % 96'sı Azerbaycan Türkü, Rus, Ermeni ve Lezgilerden meydana gelmektedir. Diğer etnik grupların toplam oranı ise % 4 civarındadır (Grafik 1).

Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğunu yani % 82.7'ni (1989 yılında) Azerbaycan Türkü oluşturur. Ayrıca önceki sayımlarla karşılaştığımızda Azerbaycan Türk nüfus miktarının çok arttığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, 1959 yılında 2.494.400 olan Azerbaycan Türk nüfusu, 1989 yılına gelindiğinde 5.805.000 olmuştur (Tablo 2). Yani 30 yıllık bir sürede nüfus büyüklüğü 2 katından daha fazla değere ulaşmıştır. Bunun sonucu, Azerbaycan Türkünün ülke nüfusu içindeki oranı da çok yükselmiştir.

Nüfus büyüklüğü ve oranı bakımından bu denli yükselen Azerbaycan Türk nüfusuna karşılık, diğer etnik toplulukların oranı da sürekli olarak düşme içerisinde. Ancak bu düşüş, diğer etnik grupların sayısındaki bir azalma şeklinde değil, Azerbaycan Türk nüfusun bu dönemlerde aşırı artışı nedeniyle oransal bir azalma olarak görülmektedir.

Azerbaycan'da 1989 yılı nüfus sayımı verilerine göre Azerbaycan Türk nüfusunu, aynı oran (% 5.6) ve yaklaşık aynı nüfus büyüklüğü ile Ruslar ve Ermeniler izlemektedir. Nitekim Ruslar ve Ermenilerin oranı ve aynı zamanda nüfus büyüklüğü, önceki sayımlardan düşük olmuştur. Bunu da daha çok 1980'li yılların sonuna doğru Sovyetlerin çöküş dönemine gelmesi ve Karabağ sorununun (Ermenistanla yaşanan Karabağ Savaşının) başlamasıyla Ruslar ve Ermenilerin bir kısmının Azerbaycan'dan gitmesiyle açıklayabiliriz.

Ayrıca Sovyet Dönemi'nde, Azerbaycan'da yaşayan Slav halklarının çoğunluğu kendisini Rus olarak nitelendirmekte idi. Ancak 1989 nüfus sayımında Ukraynalıların bu eğilimden vazgeçtikleri görülmektedir. Böylece önceki sayıma göre, Rusların sayısı ve oran olarak azalması karşılığında, Ukraynalıların % 20'den daha fazla artış gösterdiği görülmüştür (Musabeyov, 2001).

Öte yandan, önceki sayımlara göre 1989 yılında Dağıstan halklarının (Lezgi % 2.4, Avar % 0.6, Sahur % 0.2) ülke nüfusu içindeki oranı az bir düşüş göstererek % 3.2 olmuştur. Ancak nüfusu her zamanki gibi yine yükselme göstermiştir. Bunun sonucu bu halkların toplam nüfusu 228.500 olup, çoğunluğu Lezgiler (171.400) oluşturmaktadır.

Böylece Azerbaycan nüfusu içinde diğer etnik grupların ülke nüfusu içindeki toplam oranı ancak % 3 civarındadır. Bunlar sırasıyla, 32.300 kişi ile Ukraynalılar (% 0.5), 28.000 kişi ile Tatarlar (% 0.4), 25.200 kişi ile Yahudiler (% 0.4), 21.000 kişi ile Talışlar (% 0.3), 17.700 kişi ile Ahıska Türkleri (% 0.2), 14.000 kişi ile Gürcüler (% 0.2)'dir (Tablo 2). Diğer etnik grupların (Kürtler, Tatlar, Belaruslar, Udinler vb) toplam oranı ise % 1.1 olmuştur.

Tablo 2: Azerbaycan'da 1979 ve 1989 nüfus sayımına göre etnik dağılım

Etnik Gruplar	1979		Etnik Gruplar	1989	
	Nüfusu	%		Nüfusu	%
Azerb. Türkü	4.708.800	78.1	Azerb. Türkü	5.805.000	82.7
Rus	475.300	7.9	Rus	392.300	5.6
Ermeni	475.500	7.9	Ermeni	390.500	5.6
Lezgi	158.100	2.6	Lezgi	171.400	2.4
Avar	36.000	0.6	Avar	44.100	0.6
Yahudi	33.500	0.6	Ukraynalı	32.300	0.5
Tatar	31.400	0.5	Tatar	28.000	0.4
Ukraynalı	26.400	0.4	Yahudi	25.200	0.4
Gürcü	11.400	0.2	Talış*	21.000	0.3
Tat	8.900	0.2	Ahıska Türkü	17.700	0.2
Sahur	8.600	0.1	Gürcü	14.000	0.2
Ahıska Türkü	7.900	0.1	Sahur	13.000	0.2
Udin	5.800	0.1	Kürt	12.000	0.1
Kürt	5.700	0.1	Tat	11.000	0.1
Belarus	4.800	0.1	Belarus	7.800	0.1
Dağlı Yahudi	2.100	0.0	Udin	6.100	0.1
Diğer	26.600	0.5	Dağlı Yahudi	5.500	0.1
			Diğer	44.700	0.4
Toplam	6.026.500	100	Toplam	7.021.200	100

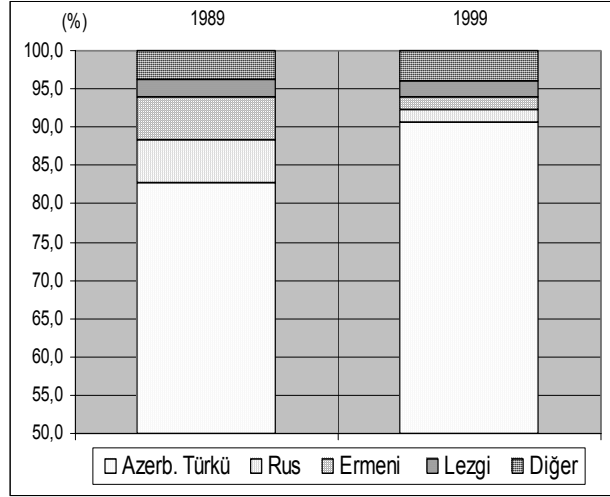
Kaynak: ADİK, 1999 ve Eminov, 2002'den yararlanılarak

BAĞIMSIZLIK SONRASI ETNİK YAPIDAKİ DEĞİŞİMLER

Bağımsızlık sonrası 27 Ocak 1999 tarihinde yapılan ilk nüfus sayımına göre 7.953.400 olan Azerbaycan nüfusunun etnik gruplara göre dağılımını incelediğimizde, Sovyet Dönemi'nde olduğu gibi yine çok uluslu bir yapı karşımıza çıkar. Ancak bağımsızlık yılları ve Azerbaycan-Ermenistan gerginliği (Karabağ Savaşı yıllarında) sonrasında artan göç olayları nedeniyle etnik grup dağılımında Sovyet Dönemi son nüfus sayımına (1989) göre büyük çaplı değişikliklerin olduğu saptanmıştır.

* Fars kökenli etnik bir grup olan Talışlar Sovyet Dönemi sayımlarında Azerbaycanlı olarak kayd ediliyordu. Ancak son nüfus sayımlarından itibaren kayıtlarda Talış kimliğiyle gösterilmektedir.

Grafik 2: Azerbaycan'da 1989-1999 döneminde etnik grupların oransal değişimi

Kaynak: Eminov, 2002 ve ADİK, 2002'den yararlanılarak

Nüfusun Etnik Gruplara Göre Dağılımı

Azerbaycan'da son olarak yapılan 1999 yılı nüfus sayımına göre, 30'a yakın etnik grubun yaşadığı görülmektedir. Nitekim Sovyet Dönemi son nüfus sayımlarında % 80'lerde olan Azerbaycan Türk nüfusu, bağımsızlık sonrası yaşanan göç olayları nedeniyle son sayımda nüfusun daha büyük çoğunluğunu yani % 90'ını meydana getirmektedir. Ayrıca bağımsızlık dönemi ve sonrası artan göç olayları (göç eden etnik grupların başında Ruslar, Ermeniler, Yahudiler ve Belaruslar gelmektedir) sonucu 1989 yılında % 5.6 olan Rus ve Ermeni nüfusun oranı, 1999 yılında % 3'ün altına düşmüştür (Grafik 2).

Özellikle 1987 yılından sonra tırmandırılan Azerbaycanlı-Ermeni gerginliği (ayrıca 20 Ocak 1990 yılında Rusların Azerbaycan'ı kanlı bir şekilde işgal etmesi) ve Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkünün yıllardan beri yaşadıkları topraklarından tamamen kovulmaları sonucunda, Ermenilere karşı tepkilerin çoğalması ile Azerbaycan'da yaşayan Ermenilerin de büyük çoğunluğu Azerbaycan'ı terk etmek durumunda kalmıştır (Hesenov, 2002). Bunun sonucu günümüzde, Azerbaycan'da 120 bin dolayında Ermeni yaşamaktadır. Onların da büyük çoğunluğu Karabağ Bölgesi'nde ve Bakü'de, geri kalanı ise diğer kentlerdeki karışık ailelerde yaşamaktadır.

Sonuç olarak, Sovyet Dönemi nüfus sayımlarında 2. ve 3. büyük çoğunluğu oluşturan Ruslar ve Ermenilerin sayısı, aynı zamanda oransal dağılımı 1999 yılı sayımında Lezgilerden daha az olmuştur (Grafik 2). Şöyle ki, bu sayımda Lezgiler % 2.2 oranı ve 178.000 nüfusuyla 2. büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu nedenle 141.700 nüfusu olan Ruslar % 1.8 oranı ile 3. ve 120.700 nüfusu olan Ermeniler ise % 1.5 oranı ile etnik grup dağılımında 4. sırayı almıştır (Tablo 3).

Bunları 76.800 nüfusuyla Talışlar (% 1), 50.900 nüfusuyla Avarlar (% 0.6) ve 43.700 nüfusuyla Ahıska Türkleri (% 0.5, çoğunluğu Özbekistan'dan göçle gelen nüfustur) izlemektedir.

Diğer taraftan, Azerbaycan nüfusu içinde diğer etnik grupların ülke nüfusu içindeki toplam oranı ancak % 2 civarındadır. Bunun da büyük çoğunluğunu, 30.000 nüfusuyla Tatarlar, 29.000 nüfusuyla Ukraynalılar, 15.900 nüfusuyla Sahurlar, 14.900 nüfusuyla Gürcüler, 13.100 nüfusuyla Kürtler, 10.900 nüfusuyla Tatlar oluşturmaktadır. Ayrıca ülkede 8900 nüfusla Yahudiler, 4100 nüfusla Udinler de bulunmaktadır. Bunların dışında bulunan diğer etnik grupların toplam nüfusu ise 10.000 kişinin (9600 civarında) altındadır.

Sonuç olarak, Karabağ Savaşı ve bağımsızlık sonrası dönemlerde özellikle Ermeni, Rus, Belarus ve Yahudilerin bu ülkeden göçe başlaması sonucu ülkedeki azınlık sayısında gittikçe artan bir düşüş gözlenmektedir. Bu nedenle ülke nüfusu içinde Azerbaycan Türkleri her geçen yıl daha büyük çoğunluğu oluşturmaktadır (Seferov, 2004).

Etnik Grupların Coğrafi Dağılışı

Azerbaycan'da 1999 yılı nüfus sayımına göre etnik grupların dağılımında Azerbaycan Türkü % 90 oranıyla nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır (Tablo 3). Azerbaycan Türk nüfusun ülkenin coğrafi bölge ve idari yerleşim birimlerine dağılımında da hemen hemen aynı özelliği taşıdığı görülmektedir. Şöyle ki, ülkenin çoğu yerleşim birimlerinde nüfusun % 90'dan fazlasını Azerbaycan Türkü oluşturmaktadır. Sadece 15'e yakın idari yerleşim biriminde Azerbaycan Türk nüfus oranı ülke ortalaması olan % 90'ın altındadır. Ayrıca, Gusar, Hankendi, Hocalı ve Hocavend'de ise diğer etnik gruplar Azerbaycan Türküne oranla daha fazla nüfusa sahiptir (idari yerleşim birimleri lokasyon haritasında gösterilmiştir).

Araştırma alanında 1999 yılı nüfus sayımında 2. büyük çoğunluğu oluşturan Lezgilerin nüfusu 178.000, ülke içindeki oranı ise % 2.2 olmuştur. Lezgi nüfusunun ise en fazla ülkenin kuzey bölgeleri olan Guba-Gusar ve Şeki-Zagatala iktisadi bölgelerinde (Dağistan'a sınır yerleşmelerde) toplandığını görmekteyiz. İdari yerleşim birimleri bazında baktığımızda ise Lezgi nüfusu en fazla Gusar'da (% 85'den fazla) bulunmaktadır. Bundan başka yerleşim birimi nüfusunun % 5-20'si dolaylarında Lezgilerden oluşan yerler Haçmaz, Gebele, Oğuz, İsmayılı ve Guba'dır. Ayrıca Şeki, Gah, Sumgayıt, Bakü ve Göyçay'da ise Lezgi nüfus oranı yerleşim birimi nüfusunun % 1'den fazlasını oluşturur. Bunların dışındaki birçok yerleşim birimlerinde de Lezgi nüfusun yaşadığı görülmektedir.

Ülke nüfusunda 3. büyük çoğunluğu oluşturan Ruslar 1999 yılında 141.700 kişi olmuştur (Tablo 3). Rusların en fazla buldukları yerleşim merkezleri ise Bakü, Sumgayıt, Gence, İsmayılı ve Gebele'dir. Ayrıca Hankendi, Mingeçevir, Eli-Bayramlı ve diğer birçok yerleşim birimlerinde de az da olsa Rus nüfus yaşamaktadır.

Nüfus içerisinde 4. büyük çoğunluğu oluşturan Ermeniler, Azerbaycan'da % 1.5 oranı ve 120.700 nüfusuyla sadece Karabağ Bölgesinde yaşamaktadır. Ancak az miktarda Bakü ve çevresinde de Ermeni nüfus bulunmaktadır.

Ülke nüfusunda 5. büyük etnik grubu oluşturan Talışlar ise 76.800 kişi olup daha çok ülkenin güneyinde Hazar Denizi kıyısındaki Lenkeran-Astara iktisadi bölgesinde yaşamaktadırlar. İdari yerleşim birimleri bazında incelediğimizde ise en fazla Masallı'da (% 20'den fazla) bulunmaktadır. Bundan başka yerleşim birimi nüfusunun % 5-20'si dolaylarında Talışlardan oluşan yerleşmeler ise Lenkeran, Lerik, Astara ve Yardımlı'dır. Ayrıca, Celilabad, Sumgayıt ve Bakü'de de önemli miktarda Talış nüfus yaşamaktadır.

Etnik grup dağılımında 6. sırayı alan Avarların nüfusu 50.900 olup, daha çok ülkenin kuzeyindeki Şeki-Zagatala iktisadi bölgesinde yaşamaktadırlar. İdari yerleşim birimleri çerçevesinde baktığımızda ise nüfusunun % 20-30'u dolaylarında Avarlardan oluşan yerleşmeler Balaken (% 29'dan fazla) ve Zagatala (% 24'den fazla)'dır. Ayrıca az da olsa Gah, Şeki, Sumgayıt ve Bakü'de de bulunmaktadır.

Daha çok Özbekistan'dan gelenlerden oluşan Ahıska (Mesheti) Türkleri ise 43.400 kişi olup, çoğunlukla ülkenin Aran iktisadi bölgesinde (Mugan düzü civarında) bulunmaktadır. İdari yerleşim birimleri kapsamında değerlendirdiğimizde ise en fazla Saatlı'da (% 15'den fazla) yaşamaktadırlar. Bundan başka yerleşim birimi nüfusunun % 2-5'i dolaylarında Ahıska Türklerinden oluşan yerleşmeler ise Sabirabad (% 4.5), Haçmaz (% 3.5), Deveçi (% 3), Oğuz (% 2.8), Hızı (% 2.7) ve Beylegan (% 2.3)'dir. Diğer taraftan Guba, Hanlar, Şamahı ve Samuh'da ise Ahıska Türkleri nüfus oranı yerleşim birimi nüfusunun % 1'den fazlasını oluşturmaktadır.

Bilhassa 30.000 nüfusu olan Tatarlar, 29.000 nüfusu olan Ukraynalılar ve 8.900 nüfusu olan Yahudiler daha çok Apşeron Yarımadası ve çevresindeki yerleşmelerde bulunmaktadır.

Öte yandan, 15.900 kişi olan Sahurlar daha çok Zagatala ve Gah'da, 13.100 kişi olan Kürtler çoğunlukla Laçın ve çevresindeki yerleşmelerde, 10.900 kişi olan Tatlar Haçmaz'da, 4.100 kişi olan Udinler ise sadece Gebele'de yaşamaktadırlar.

Etnik Grupların Ana Dil Durumu

Sayımlardaki ana dil sorusu nüfusun etnik bileşimi hakkında tahmini de olsa bir fikir vermektedir. Bilindiği gibi ana dil, ev içinde aile arasında konuşulan dildir (Başol, 1994). Azerbaycan nüfusunun ana dil itibarıyla bölünüşüne baktığımız zaman milliyet gruplaşmasında olduğu gibi ülke nüfusunun büyük bir kısmının ana dili Azerbaycan Türkçesidir. Diğer kısım içinde ise Rusça, Lezgice, Ermenice ve Talışça yer alır.

Ana dil grubunda erkek ve kadın oranları da hemen hemen eşittir. Erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da Azerbaycan Türkçesinde konuşanların oranı % 90'dan fazladır. Yani bu duruma göre her iki cins arasında bir fark yoktur. Bir

diğer önemli husus ise 1926'dan bu yana tüm sayımlarda ana dili Azerbaycan Türkçesinde olanların oranı büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Diğer taraftan, erkek ve kadınlara ait olanlar da, ya birbirinin aynı ya da oldukça yakın değerler göstermektedir.

Azınlık dilleri arasında yukarıda da belirtildiği gibi Rusça, Lezgice, Ermenice ve Talışça başta gelir. Bunların toplam nüfustaki oranı ancak % 10 dolayındadır.

Öte yandan burada önemli bir özellik daha vardır. Bu da sayımlarda sorulan ana dil ve en iyi konuşulan ikinci dil konusunda verilen cevapların tutarsız olduğudur. Örneğin; ana dil olarak Azerbaycan Türkçesi, Rusça, Lezgice, Ermenice ve Talışça bildirenlerin yine büyük çoğunluğu en iyi konuşulan ikinci dil olarak da Azerbaycan Türkçesi, Rusça, Lezgice, Ermenice ve Talışça'yı bildirmişlerdir.

Etnik Grupların Konuştıkları Dillere Göre Dağılımı

Azerbaycan'da en son olarak yapılan 1999 yılı nüfus sayımı verilerine göre etnik grupların konuştıkları diller itibariyle dağılımını veriler ve yorumlarla aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Azerbaycan'da yaşayan (Azerbaycan Türkleri hariç) etnik grupların Azerbaycan Türkçesini bilme durumlarını değerlendirdiğimizde en fazla Kürtlerin (% 87.6), Sahurların (% 82.9) ve Talışların (% 79.9) Azerbaycan Türkçesini serbest konuştuklarını görmekteyiz. Bunları sırasıyla Tatarlar (% 74.9), Avarlar (% 71.4), Tatlar (% 67.8), Lezgiler (% 66.4) ve Gürcüler (% 63) izlemektedir. Ülkede yaşayan diğer etnik grupların Azerbaycan Türkçesini bilme oranları ise % 60'dan daha az bir değer göstermektedir. Hatta, Rus, Ukraynalı ve Ermenilerin Azerbaycan Türkçesini bilme oranları % 20'den bile daha azdır (Tablo 3).

Azerbaycan'da yaşayan etnik grupların Rusça (Ruslar hariç) bilme durumlarına baktığımızda ise en fazla Tatarların (% 83.7), Ukraynalıların (% 77.9), Udinlerin (% 68.3) ve Yahudilerin (% 66.4) Rusçayı serbest konuştuklarını görmekteyiz. Ülkede yaşayan diğer etnik grupların yarısından daha azı Rusçayı serbest konuşa bilmektedirler. Ayrıca, Azerbaycan Türkü (% 8.2), Talış (% 5.4), Kürt (% 4.2) ve Ermenilerin (% 0.3) Rusça bilme oranları ise % 10'dan bile daha azdır.

Tablo 3: Azerbaycan'da etnik gruplar ve konuştıkları dillere göre dağılımı

Etnik Gruplar	Nüfusu		Serbest Konuştukları Diller			
			Kendi Dilinde	Azerb. Türkçesi	Rusça	İngilizce
Azerb. Türkü	7.205.500	90.6	99.8	-	8.2	0.3
Lezgi	178.000	2.2	97.0	66.4	32.5	0.3
Rus	141.700	1.8	99.7	16.6	-	1.2
Ermeni	120.700	1.5	99.9	0.4	0.3	0.1
Talış	76.800	1.0	97.5	79.9	5.4	0.1
Avar	50.900	0.6	98.8	71.4	23.9	0.2
Ahıska Türkü	43.400	0.5	95.4	41.2	14.4	0.2
Tatar	30.000	0.4	87.5	74.9	83.7	0.4
Ukraynalı	29.000	0.4	32.4	10.7	77.9	1.5
Sahur	15.900	0.2	99.4	82.9	14.3	0.2
Gürcü	14.900	0.2	98.3	63.0	26.4	0.3
Kürt	13.100	0.2	57.0	87.6	4.2	0.1
Tat	10.900	0.1	89.6	67.8	21.7	0.3
Yahudi	8.900	0.1	88.2	58.4	66.4	1.4
Udin	4.100	0.0	99.2	49.4	68.3	0.1
Diğer	9.600	0.1	41.6	53.1	45.0	2.4
Toplam	7.953.400	100	99.2	4.2*	9.3**	0.3

Kaynak: ADİK, 2002'den yararlanılarak (*Azerbaycan Türkü ve ** Ruslar Hariç ortalamalar)

Azerbaycan'da yaşayan etnik grupların İngilizce bilme durumlarını incelediğimizde, en fazla Ukraynalı (% 1.5), Yahudi (% 1.4) ve Rusların (% 1.2) İngilizceyi serbest konuştuklarını görmekteyiz. Ülkede yaşayan diğer etnik grupların ise % 1'den daha azı İngilizceyi serbest konuşa bilmektedir (Tablo 3). Azerbaycan nüfusunun İngilizce bilme düzeyinin bu kadar düşük olması tabii ki Sovyet Döneminde İngilizce dersine verilen önemin azlığından kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan yukarıda sözü edilen diller dışında ayrıca etnik grupların büyük çoğunluğu kendi dilinde de serbest konuşa bilmektedir. Bu da daha çok azınlık okullarında, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği programa ek olarak her sınıfta haftada ikişer saat azınlık etnik grupların kendi ana dillerinde ders verilmesinden kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Araştırma alanı olan Azerbaycan nüfusu etnik yapısının tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişime uğradığı bilinmektedir. Özellikle savaşlar ve göçler, Azerbaycan nüfusu etnik yapısını çeşitli dönemlerde değişimlere uğratmıştır. Zira Sovyet Dönemi ve bağımsızlık sonrasında ülke nüfusunun etnik yapısında büyük çaplı değişimler olmuştur.

Bilhassa çok uluslu bir yapıya sahip olan Azerbaycan, Eski Sovyetler Birliği ülkeleri içinde değerlendirildiğinde, diğer cumhuriyetlerin çoğundan önde gelmektedir. Şöyle ki, ister Sovyet Dönemi isterse de bağımsızlık sonrası 1999 yılı nüfus sayımı verilerine göre, ülkede 30'dan fazla etnik gruba ait insanın

yaşadığı görülmektedir. Ancak nüfusun 1959 yılında % 67.5'ini, 1979 yılında % 78.1'ini, 1999 yılında ise % 90.6'sını Azerbaycan Türkleri meydana getirmektedir. Ayrıca bağımsızlık sonrası yapılan 1999 yılı nüfus sayımı verilerine göre, ülkede yaşayan diğer başlıca toplulukları ise, Lezgiler, Ruslar, Ermeniler, Talişlar ve Avarlar oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, Karabağ Savaşı, bağımsızlık yılları ve sonrasında özellikle Ermeni, Rus, Belarus ve Yahudilerin bu ülkeden göçe başlaması sonucu ülkedeki azınlık sayısında gittikçe artan bir düşüş gözlenmektedir. Ayrıca Karabağ Savaşı döneminde, Ermenistan'da yaşayan 200.000'den fazla Azerbaycan Türk tabiiyetindeki nüfusta Azerbaycan'a göç etmiştir. Kısacası bu nedenlerle ülke nüfusu içinde son dönemlerde Azerbaycan Türkleri her geçen yıl daha büyük çoğunluğu oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Azerbaycan çok çeşitli doğal koşullar içinde ve çok farklı kültürler arasında yaşam biçimini kurmuş ve 70 yıl süren kapalı bir sistemden sonra bugün dış dünya ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde. Bu çabalar sonucunda Azerbaycan sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarını çözmek için kısa sürede çok yol katetmiştir. Bu çabaların devam etmesi durumunda Azerbaycan, her şeyden önce bağımsızlığını koruyacak ve yakın zaman içerisinde de dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yerini alacaktır. ©

KAYNAKLAR

- ADİK, (1999), *Azerbaycan'ın İstatistik Göstercileri* (Statistical Yearbook of Azerbaijan). Seda Neşriyatı, Bakü.
- ADİK, (2002), *Azerbaycan'ın İstatistik Göstercileri*. Bakü.
- ADİK, (2005), *Azerbaycan Rakamlarda* (<http://www.azstat.org>), Bakü.
- BAŞOL, Koray, (1994), *Demografi*. Anadolu Matbaası, İzmir.
- EMİNOV, Zakir, (2002), *Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası*. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü.
- HESENOV, Tapdıg, (2002), *Azerbaycan Erazilerinin Ermenistan Terefinden İşgalının Ağır Sosyal - İktisadi Neticeleri*. Çarşıoğlu Neşriyatı, Bakü.
- MUSABEYOV, Rasim, (2001), *Azerbaycan'daki Etnik Azınlıklar*. Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel, Cilt:7, Sayı:1 (s. 177-196), Ankara.
- SEFEROV, Rehman, (2004), *Azerbaycan Nüfusunun Yapısal Özellikleri ve Eğitim Açısından Analizi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- World Almanac Boks, (2004), *The WORLD ALMANAC And Book Of Facts 2004*. A Division of World Almanac Education Group, Inc. A WRC Media Company, New York.